

PRESENTACIÓ

JAUME BOTEY I VALLÈS
Professor de la UAB

Dossier

Dissabte 11 de desembre de 1999. El mitjans de comunicació anuncien el pacte a darrera hora entre CiU i PP per tal de retallar al Senat l'avantprojecte de llei d'estrangeria ja aprovat per unanimitat al Congrés. Ha tornat a guanyar la por. La por a l'altre i a nosaltres mateixos. I la voluntat de fer d'Europa l'Europa castell. Llibertat de circulació de capitals, sí. Llibertat de circulació de persones, no.

Però darrere d'aquesta por hi ha certeses. La certesa que per moltes lleis d'estrangeria que hi hagi, per molts radars a la costa d'Algesires, per molts tractats de Shengen, per molt i més modern control policial, la vinguda d'estrangers seguirà creixent. Els qui vulguin fugir de la gana, i emmirallats per la propaganda s'aventurin a venir, buscaran i trobaran nous camins, arriscaran més la vida, en moriran més a les pasteres, a les bodegues dels vaixells o als trens d'aterratge dels avions. Però seguiran venint. Pobres i demanant participar en la taula dels qui consideren rics. Amb la llei a la mà podrem seguir arraconant-los al subsòl de la misèria o empènyer-los al robatori, a la venda de droga o a la prostitució per sobreviure. Així definitivament compliran l'estigma i reforçaran l'estereotip construït sobre d'ells. I la consciència de la societat benestant quedarà més tranquil·la. Però seguiran venint. I un dia ens adonarem que o resollem el desequilibri Nord-Sud o, indefectiblement, seguiran venint pasteres, *balseros*, *espaldas mojadas*, il·legals, sense papers, refugiats, etc., són paraules de sofriment i valentia alhora.

Els grans processos migratoris han sigut sempre expressió d'aquests desequilibris. Ningú se'n va per gust de casa seva, dels seus i del món que estima. Ho fan buscant treball, seguretat, habitatge, salut, cultura per a ells i per als fills, i es dirigeixen allà on creuen que ho trobaran amb més facilitat. Mentre la comunitat receptora pugui respondre a les necessitats de benestar per als propis i per als qui vinguin, és a dir, mentre es mantingui un ritme de creació de llocs de treball igual o superior al ritme migratori, seran tolerats i fins i tot potser acceptats, i hi haurà una certa capacitat d'integració i cohesió social. Si no és així, hi haurà

conflicte. La culpa la tindran els últims que han arribat, sempre considerats com a intrusos pels penúltims.

Durant la dècada dels seixanta Catalunya en general i en concret el Baix Llobregat van tenir capacitat d'absorbir l'allau que va venir de la resta de l'Estat, va haver-hi un relatiu equilibri entre immigració i creació de llocs de treball. Amb la maleta, portaven a coll la nostàlgia i el pensament dels fills, i en la majoria de casos es van sentir acollits per la gent d'aquí, de la seva mateixa classe, que també havien patit la repressió i el franquisme. La possibilitat de tenir habitatge propi i la creació dels serveis als quals tenien dret, etc., anà més lent i es resolgué no sense dificultats.

Aquest fou el peculiar model de desenvolupament franquista que va coincidir en el temps amb el moment de creixement econòmic en el conjunt d'Europa. Era el moment de la creació dels anomenats *estats de benestar*, d'increment de la renda, de la seguretat social i drets passius, del salari indirecte en ensenyament, sanitat o habitatge i de l'intervencionisme estatal per equilibrar els desajustaments provocats per un mercat que ja volia funcionar sense traves. Època de relativa abundància i d'una industrialització accelerada i, sobretot entre nosaltres, precipitada i mal feta. Keynesianisme sui generis que s'adaptava a diferents realitats europees. Les emigracions internes campciutat eren un resultat d'aquell model. La bibliografia d'aleshores les considerava com un fet positiu, procés natural pel qual els treballadors excedents del camp l'abandonaven gradualment per proporcionar la mà d'obra que necessitava el sector industrial i urbà en expansió. Un país progressava si les estadístiques, any rere any, indicaven el traspàs de població del sector primari cap al secundari i el terciari.

El procés era positiu per al conjunt de la societat: s'abandonaven aquells llocs on semblava que la productivitat era marginal o zero per aquells en els quals la productivitat era positiva a causa de l'acumulació de capital i del progrés tecnològic. Un alt percentatge de població rural era senyal de país endarrerit.

Per als protagonistes d'aquesta transformació, per als qui la van haver de patir, té molt de lluita heroica per la supervivència, viscuda individualment o en la petita unitat familiar. La visió global i estadística del fenomen ens ajuda a entendre només algunes de les dimensions del problema. Cal acostar-se a cas per cas, a les històries de vida, per poder llegir el procés com una epopeia. Les dues metodologies, la sociològica i l'antropològica, han estat àmpliament emprades per conèixer i diagnosticar el fenomen migratori.

Tot procés massiu migratori significa ferides que costen de tancar. Tant el grup que ja hi vivia com el grup arribat han hagut de sofrir complexos processos d'adaptació. Les condicions de vida, el paisatge, potser la llengua i tot l'univers simbòlic i cultural han canviat per a tots dos col·lectius. Per tant, la voluntat de construir una comunitat cohesionada necessitarà temps, condicions econòmiques i polítiques favorables, prudència i absència de provocadors que obrin les ferides.

No es tracta de caminar cap a una impossible unitat cultural sinó cap a la vivència respectuosa de la multiculturalitat que faci possible mantenir conductes culturals singularitzades i amb capacitat d'expressió, d'associació, de vida i de continuïtat.

És un fet que l'immigrat que va arribar a Catalunya entre els anys 1955 i 1975, un cop relativament resoltes les dimensions econòmiques (treball, habitatge, prestacions socials), reconstrueix alguns dels ambients culturals dels respectius llocs d'origen. Es tracta d'un fenomen natural que havia començat tot just en arribar amb la solidaritat espontània entre familiars i veïns del mateix lloc de procedència que havien arribat abans i que actuaven de xarxa d'acollida. Amb el temps aquestes xarxes s'amplien als allunyats, es reforcen i fan públic allò que a l'inici només vivien en la privacitat, la simbologia, les festes, la gastronomia etc., o potser fins i tot no vivien, per exemple, la tradició religiosa. I, superada la sorpresa inicial, l'autòcton accepta amb progressiva normalitat aquestes expressions com formant part de la dimensió cultural i simbòlica de la comunitat i fins i tot del calendari festiu de la localitat. Així ha passat a la nostra comarca.

No sé si d'això se n'ha de dir integració, aculturació, multiculturalitat, cohesió identitària o la identitat perduda. Crec que tant se val. Quan es tracta el tema del pluralisme a les ciutats apareix amb freqüència la

paraula *cultura*. Es parla de "diversitat", de "mestissatge", d'"integració", referint-se a una mena de quinta essència de l'esperit com si aquesta vingués predonada des de sempre. És la concepció del romanticisme alemany, que va pesar tant en la configuració del pensament polític i filosòfic del naixent nacionalisme català del XIX. Des del Valentí Almirall de *Lo catalanisme*, els prohoms del nostre pensament nacionalista busquen la identitat catalana en alguna cosa més enllà de la contingència històrica. Per a Prat de la Riba, el sentiment de Pàtria el configura la tradició, el dret; Torras i Bages el troba en el cristianisme i la vida rural, o Eugeni d'Ors en la serenitat i l'herència rebuda del classicisme.

Davant d'aquest ús metafísic de la noció de cultura, els col·lectius sobrevinguts corren el risc de fer el mateix, de tancar-se sobre si mateixos, d'enquistar-se en els seus naturals entorns socials i de reproduir amb força les característiques diferenciadores de la pròpia identitat. De fer, en definitiva, de la pròpia cultura una "essència" diferenciadora que els impedeix l'enriquiment natural del contacte.

La majoria d'estudis entenen avui el concepte cultura d'una manera més funcional, com un conglomerat de tecnologies, valors, costums, sempre precari i *in fieri*. Cultura seria només una manera de ser, d'estar davant el món i de respondre a les necessitats. Un codi que ens permet entendre'ns. I és evident que hi ha tants codis com persones. La ciutat és per tant sempre multicultural. I sempre el resultat d'un pacte a fi que els diferents codis puguin comprendre's i tolerar-se. Cultura no és res quelcom d'immutables sinó el resultat sempre precari d'una negociació que té present la tradició i la diversitat. I per tant la identitat ètnica no seria tant la possessió compartida d'unes mateixes característiques sinó la dinàmica d'interrelacions entre uns i altres. La cerca sempre precària de la superació de la dicotomia nosaltres/ells. Precisament la idea d'identitat consisteix en la cerca de la continuïtat a través de continuades discontinuïtats i trencaments en una mena de confrontacions dialèctiques entre la tradició que perviu i el canvi, entre les instàncies noves i els mecanismes de defensa que tot grup social genera.

Quan creïem que els fluxos migratoris havien acabat i que finalment tindríem temps per endavant per superar distàncies i soldar, irrompen amb força les migracions estrangeres. És un dels efectes perversos de la globalització econòmica i del comerç, la qual, ras i curt, implica globalització de la riquesa per als rics i

globalització de la pobresa per als pobres. Així ho proclamaven a Seattle els manifestants contra la cimera de l'OMC.

Les xifres són àmpliament conegudes. L'informe del Banc Mundial per al 2000, que acaba de fer-se públic, reconeix que les probabilitats de reduir la pobresa dels països del Tercer Món en els pròxims deu anys són molt escasses. Es reconeix que més de 1.200 milions de persones viuen amb menys d'un dòlar al dia i que a l'Àfrica subsahariana el percentatge de les que viuen sota l'extrema pobresa pot passar del 45 al 50% en la pròxima dècada.

S'explica com si aquesta situació fos el resultat d'una catàstrofe natural, com si es tractés d'una tempesta sobrevinguda i no prevista. No s'expliquen les causes humanes, no es diu que és el resultat d'una estructura injusta que es considera com l'única possible, que si hi ha pobres és exactament perquè hi ha rics, no s'identifica els culpables.

Les allaus humanes que fugen de la pobresa aniran a parar en primer lloc a les ciutats dels respectius països. El món rural ha sigut objecte d'especulació, no s'ha fet efectiva la reforma agrària tantes vegades anunciada, des dels organismes financers multilaterals s'ha propiciat l'agricultura cara i intensiva, i les multinacionals s'han apoderat del camp. La introducció de nous mitjans de producció i la generalització de les relacions de mercat en el Tercer Món han diluït les estructures agràries tradicionals i han convertit els processos migratoris en fenòmens estructurals. En l'informe del PNUD de 1999 es constata que de 1975 a 1997 la població urbana en els països industrialitzats ha passat del 73 al 80% i en els països de desenvolupament humà baix ha passat del 15 al 30% i, per exemple, a l'Àsia de l'est ha passat del 52 al 84%.

Les ciutats europees de la Revolució Industrial o les nostres ciutats del Baix Llobregat resultat de la immigració dels seixanta no tenen res a veure amb les monstruoses macroconcentracions urbanes resultants d'aquest procés. Les grans ciutats són ja ciutats del Tercer Món, Mèxic DF amb 30 milions, Sao Paulo amb 25, Shangai amb 23, Rio de Janeiro amb 19, Bombay i Calcuta amb 17, etc. No hi ha espai, no hi ha habitatge, no hi ha serveis, no hi ha treball. Són les reserves de la vida infrahumana. Allà es reproduiran les condicions de les nostres migracions internes però sense la capacitat econòmica, precària però real, que vam tenir en aquell moment. Òbviament, vindran cap

al Nord.

I per a nosaltres recomençarà el cicle de la negociació intercultural, ara en unes condicions més difícils. La distància entre el nosaltres/ells ara és més gran que la del nosaltres/ells de les migracions durant el franquisme. Amb l'immigrat de la resta de l'Estat tenim un comú denominador de tradició, història, vivències, model familiar, lluites i religió que no existeix amb les recents immigracions.

Pertorbaran un ordre que creiem establert, precàriament però definitivament. La seva sola vinguda posa en evidència que en el terreny de la consolidació dels grups no hi ha mai res definitiu. I més coses. Posa sobre la taula la mateixa noció d'immigrat: immigrat... fins quan?, l'immigrat d'ara serà ja "autòcton" quan vingui la pròxima onada? O la noció de cultura. Si la població catalana és el resultat de la sedimentació dels "materials humans" vinguts al llarg dels segles, com sedimentaran les aportacions dels nous materials humans que van arribant? O la definició de *català* com el que "viu i treballa a Catalunya" pot aplicar-se als aproximadament 20.000 il·legals, segons l'informe Foessa-96, que viuen i treballen a Catalunya? Quants anys fan falta per rebre la carta de naturalesa cultural d'autòcton? O el concepte d'identitat. Al costat de la diversitat cultural causada per les comunitats procedents de l'exterior, a la ciutat moderna també es generen processos d'heterogeneïtzació específicament urbans, per exemple, les tribus urbanes. Hi ha qui, en el món de la despersonalització, pot trobar amb més facilitat la "cohesió identitària" amb aquests col·lectius que amb les anomenades identitats ètniques, de ciutat o de comarca.

Les consideracions anteriors posen de nou sobre la taula, com no podia ser d'altra forma, els dos temes de sempre en relació amb la naturalesa del problema: primer, la immigració, tant la interior com l'externa, és un repte social i econòmic i un repte ètnic i cultural; i en segon lloc, en l'irreversible procés de mundialització, què significa la defensa de la identitat? L'antropologia que durant la primera meitat d'aquest segle estudiava les relacions entre col·lectius ètnics no integrats i conflicte social posava l'èmfasi en la diversitat cultural com a responsable de la desorganització social. No es plantejava el tema de la pobresa, de la sordidesa dels barris perifèrics, de les dificultats objectives d'integració per part dels col·lectius deprimits, fos quin fos el seu origen. Les causes de la pobresa es troben en els mateixos pobres, en la seva forma de vida

i valors que els impedeix aprofitar les oportunitats que els ofereix la societat. I aquí podríem citar Malinowski, Thomas i Znaniecki, o Oscar Lewis, que parla de la "cultura de la pobresa" com d'una "subcultura" sense tenir present les estructures socials.

Al contrari, avui sabem que en una societat complexa és possible identificar moltes dimensions aïllades de diferenciació estructural, cada una de les quals pot alhora formar part d'un continu. L'anàlisi d'un col·lectiu immigrant ha de fer-se forçosament en relació amb els altres col·lectius, entre els quals cal considerar el col·lectiu autòcton. Però en cada un dels casos cal tenir presents els múltiples subgrups que existeixen per raons de procedència, de religió o de llengua.

Igualment, l'anàlisi d'un col·lectiu de classe baixa ha de fer-se forçosament en relació amb els col·lectius de classe treballadora, classe mitjana i classe alta. I en cada un dels col·lectius esmentats cal intentar aïllar els subgrups que el formen i les relacions que s'establei-

xen entre uns i altres tant des de la dimensió econòmica (explotació, cooperació, robatori, mecanismes de defensa, etc.) com des de la dimensió cultural.

D'aquesta forma l'antropologia ajuda i complementa les anàlisis de la sociologia. Mentre que aquesta ha tendit a estudiar l'individu com a unitat d'anàlisi i l'estructura social com a objecte d'estudi, l'antropologia ha volgut orientar l'estudi cap als sistemes de significats, de relacions socials i a estudis de comunitat a petita escala, de barris, de comarques abastables, de minories ètniques, amb el procediment de l'estudi i aproximació intensiva.

Només sobre l'anàlisi documentada és possible construir la interpretació micro i macro. Qualsevol fet aïllat o viscut aïlladament ha de poder trobar el seu marc global de significació, i la visió global sense la minuciositat necessària que construeixi el puzzle és només hipòtesi i ideologia. Aquesta és l'enorme virtut del present dossier.